

SPIRITUL HARETIAN ÎN CULTURA ROMÂNĂ

Alexandru Zub*

Résumé: Le nom de Spiru Haret (1851-1912), précurseur de la modernisation de l'enseignement roumaine est liée, à plus grande échelle, un nouvel esprit dans la culture roumaine, connu surtout comme l'esprit de Haret.

Mots clés: *Spiru Haret, l'esprit de Haret, l'enseignement*

S-a mai scris pe această temă, în răstimpul consumat de la moartea savantului și reformistului „om al școlii”. Eu însumi am socotit oportun să evoc acest spirit, ocazional, pentru a semnala din mers existența unui asemenea *trend* (dacă se îngăduie formula) în învățământul românesc, cu accente noi, abia sesizabile, în vremuri de acute convulsii sociale¹. „Haretismul, conchideam într-un eseu, cu două decenii în urmă, rămâne un fenomen complex și încă plin de resurse pentru cel care caută în trecut sugestii ameliorative”².

Este o idee ce merită a fi repusă în discuție, chiar și nesistematic, într-un moment când sistemul nostru educativ se află încă în plină criză³.

Născut la Iași, în 1851, sub regimul Convenției de la Balta Liman, mort în 1912, la București, pe când România căuta să joace un rol de arbitru în noua criză orientală, Spiru Haret a traversat o epocă dintre cele

* Prelegere la Academia Română, Filiala Iași, 25 feb. 2011.

¹ Alexandru Zub, **În spirit haretian**, în vol. **Școala Normală de la Șendriceni. Evocări, 1917-1957**, București, Litera, 1978, p. 7-9 (infra: **Școala Normală**); **Înapoi la Haret!**, în vol. **Chemarea istoriei: un an de răspântie în România postcomunistă**, Iași, Junimea, 1997, p. 128-133 (din *Cronica*, 38/1990, p. 1, 2); **Spiru Haret – lecția reformatorului**, în *Dacia literară*, XXII, 3/2011.

² Idem, **Chemarea istoriei...**, p. 133.

³ Cf. Nicolae Arsenie, **Haret, criza și cota neunică**, în *Flacăra* lui Adrian Păunescu, XI, 5 (4-10 feb. 2011), p. 11; Viorel Barbu, **Un proiect care merită o șansă: legea educației naționale**, în *Ziarul de Iași*, 5 feb. 2011, p. 6.

mai demne de interes pentru istoria și cultura națională. A studiat la Dorohoi și Iași, în anii când „fierbea unirea” (după cunoscuta expresie), continuând-o în capitala noului stat extracarpatic, în anii marilor reforme, la Colegiul Sf. Sava și la Universitatea abia înființată. Moartea părinților și lipsurile materiale l-au făcut să asume de timpuriu răspunderi ce aveau să sporească mereu, până la cele de ordin ministerial, în țara ajunsă între timp independentă și pe cale de a se moderniza rapid⁴. Colaborarea cu P.S. Aurelian la societatea cooperatistă „Economia” l-a ajutat să înțeleagă mai bine realitățile unei lumi pline de convulsii, dar și gata să prospere. Stagiul de profesor la Școala normală a Societății pentru învățătura poporului român nu e mai puțin semnificativ sub latura amintită. Ajuns ministru al Instrucțiunii, în 1874, Titu Maiorescu l-a ajutat să plece la Paris, cu o bursă dedicată tinerilor studioși dar fără mijloace. La 3 iulie 1875, Haret obține acolo licența în matematici; la 9 august 1876 în fizică, iar mai apoi, la 30 ianuarie 1878, un doctorat în mecanica cerească, sub îndrumarea lui Victor Puisseux⁵. Invitat să predea la Universitatea din Grenoble, tânărul savant s-a întors totuși în patrie, devenind profesor la 27 de ani, membru corespondent al Academiei la 28, inspector general al școlilor în 1883, apoi secretar general la ministerul de resort, în 1885, iar în cele din urmă ministru (cu unele sincope) din 1897 până în 1910, ani în care a gestionat reforma educației la orice nivel⁶. Este un parcurs eminent, care l-a situat printre cele mai de seamă personalități ale epocii.

Școala românească, îndeosebi, îi datorează enorm lui Spiru Haret, matematician, astronom, profesor de elită și om politic neatins parcă de noxele politicianismului, după cum rezultă din mărturiile epocii, din studiile ulterioare și mai ales din prețioasa lui arhivă, pusă în valoare de G. Adamescu și de alți colaboratori⁷.

Ambițiile lui socio-profesionale s-au nutrit, se poate spune, din elanurile difuze ale timpului, ca și din ideile de optimizare existente în epocă. **Chestia țărănească** (folosim chiar titlul unei lucrări haretiene) se afla de mult pe tapet și constituia oarecum „nodul gordian” al societății noastre la începutul secolului XX. Ministrul instrucțiunii și cultelor era destul de bine plasat ca să-i aprecieze gravitatea. Trebuia să se asigure,

⁴ Cf. Șerban Orăscu, **Spiru Haret**, București, EȘE, 1976, p. 7-15.

⁵ **Ibidem**, p. 19-26.

⁶ **Ibidem**, p. 28-38.

⁷ **Operele lui Spiru C. Haret**, vol. I-XI, București, f.a.; Iași, Moldova, 2010 (infra: **Operele**).

de aceea, posibilitatea ca țărani să devină proprietari, să beneficieze de școală, justiție, administrare judicioasă la toate nivelele. Respectul proprietății trebuia să se armonizeze prin urmare cu un cult al muncii bine făcute și cu valorile omologabile din trecut.

Inițiativele lui Haret de revigorare economică și culturală a satului s-au bucurat de succes în primii ani ai secolului, în pofida crizei persistente și a convulsiilor din mediul rural. Spiritul asociativ, dovedit fecund în lumea apuseană, începea să rodească și la Dunărea de Jos, unde se și vorbea de mișcarea haretiană ca de un fenomen plin de promisiuni pentru viitor, însă și periculoasă pentru ordinea existentă. Haret era adesea asociat cu poporanismul lui Stere și cu alte orientări afine din epocă. Esențial era, în viziunea sa, apostolatul în slujba lumii rurale, folosirea corpului didactic pentru a se obține progrese în orice domeniu. Marele său merit, s-a spus deja, este de „a fi introdus în societatea românească – cu autoritate și dezinteres personal – instituții de un tip nou, participativ și un alt tip de acțiuni cu caracter obștesc, solidarist și acțional”⁸.

Cum remarcam mai demult, el era convins că învățământul joacă un rol de regulator social și de remediu la numeroasele carențe, plasând-o în miezul preocupărilor de reformă, de remodelare „științifică” a statului⁹. Ca și altor intelectuali din epocă, îi repugna diletantismul în politică, improvizația legislativă, căutând să pună la temelie reformelor un sistem coerent de gândire, definit apoi ca o „mecanică socială”, în acord cu tendințele timpului său.

Deși nota critică e prezentă peste tot în discursul haretian, nu aceasta domină, ci nota constructivă, intenția de a genera un plus de bine în societatea românească. Contactul permanent cu realitatea, cu lumea concretă, asupra căreia voia să-și exercite influența melioristă rămâne caracteristic în cazul său. Tot astfel, proiectul definirii ei cât mai exacte, prin apel la concepte și formule matematice. Prin **Mécanique sociale**, el voia să rezolve problemele stabilității echilibrului social, identificând principiul minimei acțiuni, după cum singur rezuma finalitatea operei într-o misivă către Gustave Le Bon, unul dintre cei mai de seamă specialiști în domeniu¹⁰. Apelul la Auguste Comte, în chiar prefața volumului, nu e o simplă curtoazie de autor ce se voia raportat la o

⁸ Ș. Orăscu, **op.cit.**, p. 110-112.

⁹ Cf. Alexandru Zub, **Școala Normală...**, p. 8.

¹⁰ **Operele**, X, 2010, p. 293.

tradiție onorantă, ci un fel de a-și motiva demersul, disociind „*dinamica socială*” a părintelui filosofiei pozitive de „*mecanica socială*” pe care ținea el însuși să o recomande¹¹. Haret se vădea astfel un devot al „metodei științifice a problemelor sociale”, într-un moment când unii declarau știința deja falită sau anarhică¹².

Această raportare tonică la rolul științei în lumea modernă, cu aplicație la zona socialului, constituie una din cele mai prețioase moșteniri lăsate de Haret, savantul pasionat de mecanica astrelor, dar silit de împrejurări să se ocupe de rânduiri sociale *more mathematico*. „Se poate spera, conchidea autorul în prefață, că într-o zi vor fi introduse (asemenea) metode în rezolvarea multor chestiuni care azi sunt prea adesea lăsate pe seama inspirației de moment, sau a hazardului, sau a pasiunilor”¹³.

La fel aveau să gândească, peste numai un septenal, fondatorii *Asociației pentru știință și reformă socială*, însă fără a mai pune același accent pe matematizare. Politica, redusă de regulă la expediente și intrigi, dacă nu la simple infamii, trebuia să devină, în viziunea lui Haret, „o știință foarte grea, însă edificată pe baze sigure și solide”¹⁴. Sintagma însăși nu era cu totul nouă, căci o folosiseră un confrate cu ceva timp înainte¹⁵, iar un altul recomanda cvasi concomitent să se recurgă la metode matematice și „pe terenul mișcător al vieții”, deși acesta comportă un număr imens de variabile¹⁶.

Ațiunea lui Haret, definită ca atare îndeosebi pe tărâm social, a avut un corolar teoretic, prin sinteza sociologică din 1910, iar prin aceasta o posteritate mai fecundă, la care s-au raportat mereu biografii și exegeții săi. Trebuie spus însă că Haret se înscria într-un curent de gândire, pe traseul căruia, venind din domenii diferite, pot fi întâlniți P.S. Aurelian, G. Panu, Dr. C. Istrati, V. Kogălniceanu, R. Rosetti, A.D. Xenopol, N. Iorga, nume ce ar merita, fiecare în parte, să fie analizat sub unghiul amintit.

Cu unii Haret a colaborat destul de intens, în învățământ, cercetare

¹¹ **Ibidem**, p. 297.

¹² **Ibidem**, p. 298.

¹³ **Ibidem**, p. 300.

¹⁴ **Ibidem**, p. 301.

¹⁵ L. Winiarski, **Essai sur la mécanique sociale**, în *Revue internationale de sociologie*, Janvier 1899 (apud **Operele**, X, p. 292).

¹⁶ Émile Picard, **La mathématique dans ses rapports avec la physique**, Rome, 1908 (apud **Operele**, X, p. 302).

academică, dialog social, spiritele afine întâlnindu-se firesc pe linia unei demofilii de sorginte pașoptistă, însă cu nuanțe impuse de noile împrejurări. Poate că cel mai aproape, ca tip de a se raporta la realitatea socială și de a teoretiza domeniul, este A.D. Xenopol, istoric, filosof, economist și sociolog de marcă, unul care debutase cu studii despre cultura națională și civilizațiile lumii, pentru a-și încheia cariera, spectaculos, cu o teorie a istoriei¹⁷. Afinitățile evocate nu i-au împiedicat pe cei doi să se confrunte public, pe tema reformelor școlare, domeniu atât de aporetic, atunci ca și acum¹⁸. Nu e locul să căutăm nuanțele.

Același lucru se poate spune și privitor la relația cu mai tânărul Nicolae Iorga, a cărui atitudine critică față de contemporani l-a pus în nesfârșite situații conflictuale. În ultimii ani ai secolului XIX, el a publicat două studii analitice extrem de severe (**Opinii sincere**, 1899; **Opinii pernicioase ale unui rău patriot**, 1900), în care îndemna totuși „să profităm de acest secol pentru a desăvârși organizarea noastră, pentru a învia idealismul nostru, pentru a învăța să muncim, fiindcă din munca fiecăruia, adunată la un loc, se întrupează măreția unui popor”¹⁹.

În ansamblu, se poate spune că ultimii ani din secolul XIX și primii lustri din secolul următor au cunoscut, în România, o mulțime de proiecte novatoare, sub semnul unei resurecții semnificative a spiritului public. Sintagma ultimă, „spirit public”, circula intens în epocă, dar a fost investită cu prestigiu european, tocmai atunci, între alții, de un analist al influenței franceze în România²⁰. Într-un anume sens, Haret a fost, la timpul său și a rămas o chintesență a aceluși spirit, un reper de neocolit în evoluția acestuia, legat mai cu seamă de sfera educațională, însă definitiv și pentru lumea românească modernă în ansamblu²¹. El a însemnat nu numai legislație și organizare școlară, într-o epocă de mari convulsii, ci și soluții de redresare a satului românesc, în primul rând, soluții pragmatice și mereu actuale.

¹⁷ A.D. Xenopol, **Scrieri sociale și filozofice**, București, Ed. Științifică, 1967, *passim*.

¹⁸ N.C. Enescu, **Politica școlară în polemica A. D. Xenopol – Spiru Haret**, în vol. **A.D. Xenopol. Studii privitoare la viața și opera sa**, București, Ed. Academiei, 1972, p. 337-344.

¹⁹ N. Iorga, **Opinii sincere și pernicioase ale unui rău patriot**, ed. Andrei Pippidi, București, Humanitas, 2008, p. 7.

²⁰ Pompiliu Eliade, **De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines**, Paris, Leroux, 1898; trad. rom., Unvers, 1982.

²¹ Cf. Ion Bulei, **Lumea românească la 1900**, București, 1984; **Atunci când veacul se năștea**, București, 1990.

I s-a spus îndeobște spirit haretian, însă am putea găsi și alte definiții, oarecum la fel de motivate, din moment ce un asemenea spirit exista și în cercul *Junimii*, la Iași, din care făcuseră parte Maiorescu, Xenopol, Conta, Eminescu, de al căror nume e strâns legată și istoria școlii²². Nu e de mirare că *Societatea academică* din Cernăuți (1895) se numea tot *Junimea*, revendicându-se de la faimoasa înaintașă. În același spirit, s-au fondat o mulțime de asociații, cluburi, societăți, ligi culturale, ca un semn că lumea intrase în alt ciclu al istoriei, unul stând – cel puțin aparent – sub zodia solidarismului²³.

E un vast capitol de istorie, încă neexplorat cum se cuvine. Îl vom găsi acolo, mereu, în ipostaze multiple, pe Spiru Haret sau măcar spiritul său de exemplară devoțiune față de comunitatea apartenență²⁴.

---

²² Cf. Alexandru Zub, *Junimea, implicații istoriografice*, Iași, 1976.

²³ Cf. Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic*, București, 1983.

²⁴ *Vitraliu. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu”*, Bacău, anul XXI, nr. 1-2 (40), aprilie 2013 (sub tipar).